

Hilla Mäkelä

KOULURADIO KANSALLISENA KASVATTAJANA

Nationalismi ja Suomen kansallinen kertomus kouluradion
historianopetuksessa 1930–40-luvuilla

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Historian kandidaatintutkielma

Helmikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Hilla Mäkelä: *Kouluradio kansallisena kasvattajana. Nationalismi ja Suomen kansallinen kertomus kouluradion historianopetuksessa 1930–40-luvuilla.*

Historian kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Historian tutkinto-ohjelma

Helmikuu 2021

Pyrin tässä kandidaatin työssä selvittämään, millaista kuvaa suomalaisesta kansallisesta historiasta luotiin Yleisradion kouluradio-opetusohjelman historianopetuksessa 1930–1940-luvuilla. Haluan tutkia, kuinka tämä kuva oli vuorovaikutuksessa aikansa yhteiskunnan kanssa: miten muuttuva aatteellinen ja poliittinen ilmapiiri vaikutti kouluradion sisältöihin, ja miten sen opetusta käytettiin historiapolitiikan välineenä. Tämän kautta toivon voivani pohtia laajemmin historiankirjoituksen tulkinnallisuutta.

Aineistona käytän kouluradion ohjelmalehtisiä vuosilta 1934–1944. Keräsin aineistosta ensin kaikki historianopetukseen liittyvät ohjelmat, jonka jälkeen erottelin niissä usein toistuvia teemoja. Erottelussa hyödynsin suomalaisia kansallisia myyttejä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Kahdeksi keskeiseksi teemaksi nousivat kärsimyksen ja uhrautumisen retoriikka ja käsitys suomalaisista sivistyskansana. Jaoin teemat työni käsittelykappaleisiin niin, että ensin esittelin Suomen kansan vaiheista ja sen suhteista muihin kansoihin luotua yleiskuvaa, ja sitten käsittelemäni kahta pääteemaa. Vertailin näistä esitettyjä tulkintoja aikana ennen sotaa ja sota-aikana.

Käsitykseeni suomalaisesta yhteiskunnasta 1930–1940-luvuilla vaikutti paljon tutkimuskirjallisuudessa esiintynyt ajatus ”valkoisen Suomen” eli sisällissodan voittajien diskurssista, joka joidenkin tutkijoiden mukaan oli vallalla Suomessa toiseen maailmansotaan saakka. Sen keskeisinä arvoina olivat vahva oikeistolainen nationalismi, kurinalaisuus ja kristinusko. Tärkeimpiä käsitteitä työssäni olivat historiapolitiikka eli historian käyttö poliittisiin tarkoituksiin sekä Benedict Andersonin esittämä käsitys kansasta kuviteltuna yhteisönä. Lähestyin tutkimaani historianopetusta siitä näkökulmasta, että se oli jotain päämäärää tukemaan tehty tulkinta.

Kuten olin odottanut, ilmeni kouluradion historianopetuksen ja muun yhteiskunnan vuorovaikutus hyvin vastavuoroisena. Muuttuva yhteiskunnallinen tilanne näkyi opetuksessa siinä, 1930-luvun puolivälin poliittisesti rauhallisempaan aikaan painottuivat erittäin vahvasti sivistysteemat. Sota-aikana keskeisemmiksi nousivat taas jaettu kärsimys ja militaristisemmat arvot, jotka edustivat perinteistä valkoisen Suomen retoriikkaa vahvemmin kuin rauhanajan sisällöt. Painotuseroista huolimatta opetuksen kantavana voimana oli kuitenkin ajatus historiallisesti yhtenäisestä ja rajallisesta Suomen kansasta. Opetusta käytettiin ajan arvojen ja poliittisten päämäärien tukemiseen, esimerkiksi korostamalla oppilaille tietynlaisia ihanteita, tai perustelemalla sotatoimia historiallisten tulkintojen kautta. Työn teema ja aineisto tulevat varmasti tulevaisuudessakin tarjoamaan monenlaisia mielenkiintoisia tutkimusmahdollisuuksia.

Avainsanat: kouluradio, historiapolitiikka, kansallinen identiteetti, nationalismi, historianopetus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Kansallisen historian luominen ja historiapolitiikka	3
3. Suomen yhteiskunta ja koululaitos 1930–40-luvuilla.....	5
4. Suomalaisuus kouluradion alkuvuosina	7
4.1 Mistä alkaa Suomen kansan historia?	7
4.2 Vieraan vallan alla.....	9
4.3 Menneiden sukupolvien uhrautuva työ	10
4.4. Sivistyskansa	11
5. Sota-ajan jatkumot ja uudet tulkinnat	13
5.1 Muinainen itsenäisyyden aika	14
5.2 Suurvaltojen muuttuvat roolit.....	15
5.3 Isänmaan soturisankari.....	16
5.4 Kulttuurikaanonin uudet tulkinnat.....	17
6. Lopuksi	18
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	21
Liitteet	23

1. Johdanto

Poliittisen historian tutkija Pilvi Torsti esittää artikkelissaan *Historiapoliitikkaa tutkimaan* (2008) koulujen historianopetuksen erääksi historiapolitiikan muodoksi, jonka taustalla vaikuttavat aina jonkinlaiset poliittiset päämäärät.¹ Koska koulujen tarkoituksena on kasvattaa kunnan kansalaisia, tarjoaa opetus hyvän näkökulman siihen, millaisia arvoja ja ajatuksia kansalaisuuteen liittyy. Tässä kandidaatin työssä lähestyn Yleisradion tuottamaa kouluradiota historiapolitiikan ja kansallisen identiteetin näkökulmasta. Tarkoitukseni on tutkia, millaista kuvaa kouluradion historianopetuksessa luotiin suomalaisuudesta ja Suomen kansan vaiheista, ja miten tämä kuva oli vuorovaikutuksessa aikansa yhteiskunnan kanssa. Kysyn, kuinka 1930–40-luvun suomalainen historiakuva² sekä muuttuva aatteellinen ja poliittinen ilmapiiri vaikuttivat kouluradion ohjelmiston sisältöihin, ja kuinka näitä ohjelmia puolestaan käytettiin historiapolitiikan välineinä. Historianopetuksella tarkoitan kaikkia ohjelmia, joissa rakennetaan historiakuvaa ja opitaan niin historiasta. Tähän sisältyvät historian oppituntien lisäksi esimerkiksi kansalliset juhlapäivät.

Koulujen opetuksen tekee vaikuttavaksi historiapolitiikan välineeksi se, että etenkin nuoremmilla oppilailla on harvoin valmiuksia ryhtyä kriittisesti kyseenalaistamaan opetuksen sisältöjä. Tämä tekee siitä hyvin mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Kouluradion erikoisuutena historian oppikirjoihin verrattuna on sen mahdollisuus muuttua nopeasti: oppikirjoissa sama teos saattoi olla pitkään käytössä, kun taas kouluradion ohjelmisto julkaistiin aina puoleksi vuodeksi kerrallaan. Tämän vuoksi ilmapiirin muutokset voi huomata siinä herkemmin.

Historian tulkinnallisuus nousi historiantutkimuksen kentällä ajankohtaiseksi 1990-luvun uusien historioiden myötä. Laajan liikkeen alle kuuluu monia tutkimussuuntauksia, joille yhteistä on perinteisen objektiivisen historiakäsityksen ja ”suuren kertomuksen” kyseenalaistaminen.³ Historiakuvan tulkinnat ja niiden käyttö eri tarkoituksiin ovatkin olleet paljon tutkittuja aiheita etenkin viime vuosikymmenien aikana. Yksi tunnetuimmista kansallista historiaa ja metodologista nationalismia kriittisesti tarkastelevista teoksista on politiikantutkija Benedict Andersonin *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja sen leviämisen tarkastelua* (2017)⁴, jonka teorioihin nojaudun omassa työssäni. Koulujen historianopetuksen luomasta historiankuvasta ovat julkaisseet tutkimuksia esimerkiksi historiallis-yhteiskuntatiedollista kasvatusta tutkineet poliittisen historian tutkija Jukka Rantala⁵ ja kasvatustieteen professori Sirkka Ahonen⁶. Ahosen sekä poliittisen historian tutkijan

¹ Lisää historiapolitiikan käsitteestä luvussa 2.

² Historiakuvalla tarkoitetaan kokonaiskäsitystä siitä, millainen jokin menneisyyden aika tai asia oli, ja mikä sen merkitys on nykyajassa. Miettunen 2009, 18.

³ Burke 1991, 2-6.

⁴ Työssäni käytetty painos on 2. uudistettu laitos. Ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1983.

⁵ Rantala 2017.

⁶ Ahonen 2017.

Osmo Jussilan⁷ teokset ovat omassa työssäni olleet tärkeässä osassa myös suomalaisen kansallisen historiankirjoituksen ja kansallisten myyttien käsittelyssä. Kouluradioon ja etenkin sen alkuvuosiin kohdistuva tutkimus on ollut hyvin vähäistä. Kouluradio on noussut esille lähinnä yleisempää Yleisradion historiaa käsittelevissä teoksissa⁸ tai muistelmakokoelmissa⁹. Vuonna 1984 julkaistiin ohjelman 50-vuotisjuhlan kunniaksi teos *Kouluradio 50*, joka ei historiikkina kuitenkaan käsitellyt aihetta kovin kriittisesti.¹⁰

Työni lähdeaineistona käytän kouluradion ohjelmalehtisiä vuosilta 1934-1944. Ohjelmalehtiset julkaistiin aina syys- ja kevätlukukausille, ja ne sisälsivät aikataulut ja tiivistelmät ohjelmista. Osa ohjelmista oli liitetty tarkempi kuvaus, ja osa mainittiin vain nimellä. Ohjelmistot olivat pituudeltaan yleensä noin 50 sivua. En ole erotellut ohjelmia vuosikurssien mukaan, sillä ne edustavat kohderyhmästä riippumatta samaa aikakautensa historiakuvaavaa. Aikarajaukseni alkaa kouluradion toiminnan alkamisesta. Se päättyy jatkosodan päättymiseen ja sitä seuranneeseen niin sanottuun oppikirjapuhdistukseen, jossa käytiin läpi koulujen oppikirjoja ja poistettiin uuteen poliittiseen ilmapiiriin sopimattomia kohtia.¹¹

Lähdeaineistoja hakiessani olin yhteydessä Ylen arkistomyyntiin mahdollisista tallenteista, mutta kouluradion alkuvuosista niitä oli säilynyt vain yksittäisiä. Työtäni viimeistellessä sain kuitenkin tietää, että Suomen elinkeinoelämän keskusarkistossa (Elka) Mikkelissä on tallella monenlaista arkistomateriaalia kouluradion toiminnasta, kuten käsikirjoituksia ja ohjelmia koskevia asiakirjoja. Tähän työhön en niitä ikävä kyllä päässyt vielä hyödyntämään, mutta ne tarjoavat mainion kohteen jatkotutkimukselle. Luokissa kuunnelluissa ohjelmissa tai tarkemmissa käsikirjoituksissa olisi toki mahdollisesti voinut nousta esiin vielä lisää aiheeseeni sopivia teemoja. Koen kuitenkin, että pystyn ohjelmistojenkin kautta löytämään hyvin vastauksia tutkimuskysymyksiini. Tallenteiden puutteen vuoksi kiinnitän paljon huomiota aineistossa käytettävään kieleen. Tarpeen vaatiessa täydennän tietoja lehtiartikkeleiden ja sanomalehtien radio-ohjelmistojen avulla.

Kouluradion ohjelmia julkaistiin myös ruotsiksi. Olen tässä työssä rajannut ne kuitenkin ulkopuolelle useasta syystä. Ruotsinkielisen kouluradion ohjelmisto oli suomenkielistä suppeampi, ja osa ohjelmista oli suoraan käännetty suomesta. Sen historianopetuksessa oli myös hyvin erilaiset painotukset. Etenkin Ruotsin vallan aika sai huomattavasti enemmän huomiota, ja suhtautuminen

⁷ Jussila 2007.

⁸ Enden & Lyytinen 1996.

⁹ Hallikainen 1980.

¹⁰ Yleisradio et al. 1984.

¹¹ Rantala 1997, 21.

siihen sekä ruotsin kieleen oli hyvin erilaista kuin suomenkielisessä kouluradiossa.¹² Näistä eroista johtuen suomen- ja ruotsinkielistä kouluradioita ei voi käyttää rinnakkain lähteinä vertailematta niitä.

Lähestyin lähdeaineistoani keräämällä siitä ensin kaikki historianopetukseen liittyvät ohjelmat, jonka jälkeen erottelin näissä ohjelmissa usein toistuvia teemoja. Erottelun pohjana hyödynsin suomalaisia kansallisia myyttejä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Tutkimuksen alkuvaiheessa suuntaa antoi etenkin Sirkka Ahosen teoksessaan tekemä jaottelu.¹³ Työni rakenteen olen muodostanut näiden jaotteluni teemojen pohjalta.

Työni rakenne on seuraavanlainen: luvussa kaksi pohjustan työni teoreettista taustaa. Kolmas luku käsittelee 1930–40-lukujen suomalaisen yhteiskunnan arvomaailmaa sekä koululaitosta ja kouluradion toimintaa. Neljännessä luvussa esittelen kouluradion historianopetuksessa esiin nousseita teemoja ennen sota-aikaa, ja viidennessä luvussa teen huomioita sodan aikana näihin tulleista muutoksista. Jako sota-aikaan alkaa kevätlukukaudesta 1939¹⁴ ja painottuu etenkin vuoden 1941 uuden opetussuunnitelman¹⁵ jälkeiseen aikaan. Teemojen jaottelu alakappaleisiin seuraa näissä kahdessa käsitteilyluvussa samaa kaavaa. Ensin esittelen Suomen kansan vaiheista ja sen suhteista muihin kansoihin luotua yleiskuvaa, ja sitten käsittelem kahta keskeiseksi nousutta pääteemaa. Työn lopuksi esitän tiivistelmän lopputuloksistani ja pohdinnoistani.

2. Kansallisen historian luominen ja historiapolitiikka

Historia, sellaisena kuin me sen koemme jokapäiväisissä kohtaamisissa, ei ole vain syntynyt itsestään eheäksi kokonaisuudeksi. Se on tulkinta menneisyydestä, joka saa erilaisia muotoja riippuen tulkitsijan taustasta ja intresseistä. Historian kertomusta luodessa tehdään päätöksiä siitä, mitkä menneisyyden asiat siihen liitetään ja mitkä jätetään ulkopuolelle.¹⁶ Käsittelemme historiasta linkittyä identiteettiimme ja koko maailmankuvaamme, ja on siksi myös voimakas ase ihmisten

¹² ks. esim. SP våren 1943, 15–16. ”Ur Finlands kamp.”; SP hösten 1942, 10–11. ”Gustav II Adolf. En hördbildserie till firandet av svenska dagen”.

¹³ Ahonen erottelee teoksessaan kuusi keskeistä myyttiä: alkukoti Volgalla; kohtalona kansallisvaltio; selviytyjäkansa; soturikansa; vapaa talonpoika ja vahva nainen; Suomi osana Eurooppaa. Ahonen 2017, 20–37.

¹⁴ Toinen maailmansota syttyi vasta syksyllä 1939, mutta lähestyvän sota-ajan tuomia muutoksia voi havaita jo keväällä. Esimerkiksi ohjelmassa ”Vänrikki Stoolin miehiä” sanotaan näin: ”Erikoisesti tänä päivänä on varmaan aihetta kutsua hänen urhonsa, Suomen sodan sankarit esiin kumpujen yöstä.” (KO kevät 1939, 9.) On myös oletettavaa, että Yleisradion ja opetushallituksen kaltaisissa yhteiskunnan keskeisissä elimissä oltiin tietoisia poliittisen ilmapiirin kiristymisestä.

¹⁵ Rantala 2017, 256.

¹⁶ Tilli 2009, 281.

hallitsemiseen. Historiapoliitikkaa eli historian käyttöä poliittisiin tarkoituksiin tehdään tietoisesti ja tiedostamatta, ja lukuisilla eri julkisuuden areenoilla.¹⁷

Historian tietoinen rakentaminen ja kytkökset ideologioihin tulevat selkeästi esille kansallisen historian kautta. Esimerkiksi Suomen historian kirjoittaminen oli järjestelmällinen projekti, joka aloitettiin 1800-luvulla Euroopassa leviävän kansallisuusaatteen innoittamana. Siinä oli mukana lukuisia toimijoita, joiden tulkinnat vaihtelivat riippuen heidän omista intresseistään.¹⁸ Yhdeksi keskeisimmistä teoksista nousi Yrjö Koskisen (myöhemmin aateloituna Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen) *Suomen kansan historia* (1881). Yrjö-Koskinen oli yksi aikansa tärkeimpiä kansallisia johtajia, jonka esittämät ajatukset ohjasivat vuosikymmenien ajan näkemystä Suomen kansallisesta historiasta, mikä näkyi myös koulujen historianopetuksessa. Hän jatkoi samalla aatteellisella linjalla kuin J. V. Snellmanin kaltaiset 1800-luvun alun fennomaanit.¹⁹

Kansallista historiankirjoitusta käsitellessä on hyvä myös tarkentaa *kansan* käsitettä, joka arkipäiväisestä käytöstään huolimatta ei ole täysin yksiselitteinen. Pohjaan tässä työssä kansakäsitteen Benedict Andersonin tulkintaan kansakunnista kuviteltuina yhteisöinä. Sen mukaan kansat ovat kuviteltuja, sillä sen kaikki jäsenet eivät koskaan voi tavata toisiaan, mutta kokevat kuitenkin tiettyjen yhdistävien tekijöiden kautta kuuluvansa samaan rajattuun ryhmään.²⁰ Suomalaisessa 1800- ja 1900-lukujen nationalismissa, joka seurasi vahvasti aikansa eurooppalaista ja etenkin saksalaista mallia, keskeisinä yhdistävinä tekijöinä nähtiin kielelliset ja etniset tekijät.²¹ Kansallisen historian voikin nähdä samaan tapaan *kuviteltuna* yhteisenä menneisyytenä, jossa menneisyydessä kansallisesti merkittäviksi nostetut asiat toimivat tärkeänä tukipilarina kansallisen identiteetin rakentamiselle.²² Anderson käsittelee teoksessaan myös yleisemmin nationalismia eli kansallisuusaatetta. Hänen mukaansa nationalismiin ymmärtämiselle tärkeää on, että sitä ei rinnasta selkeisiin poliittisiin ideologioihin. Se pitäisi enemmänkin ymmärtää uskonnon kaltaisena kulttuurisena järjestelmänä, jonka vaikutus näkyy kaikissa yhteiskunnan osissa. Kansallisuusaate määrittää ihmisten käsitystä maailmasta ja suhteistaan muihin ihmisiin.²³

¹⁷ Torsti 2008, 61–62.

¹⁸ Jussila 2007, 21–23, 34–37.

¹⁹ Ahonen 2017, 20–21.

²⁰ Anderson 2017, 39–41.

²¹ Ahonen 2017, 21.

²² Tilli 2009, 282.

²³ Anderson 2017, 47.

3. Suomen yhteiskunta ja koululaitos 1930–40-luvuilla

Sisällissodan jälkeisestä suomalaisesta yhteiskunnasta käytetään joissain tutkimuksissa käsitettä ”valkoisen Suomen aika”.²⁴ Silloin sodan voittanut osapuoli, pääasiassa omistavaa luokkaa ja porvaristoa edustaneet valkoiset, olivat johtavassa asemassa julkisen keskustelun määrittelyssä. Valkoisuus ei ollut yhtenäinen ideologia, vaan sen voi ymmärtää tietynlaisena diskurssina²⁵, jota luotiin valkoisten yhteisöjen keskuudessa. Julkisessa keskustelussa tälle diskurssille pyrittiin saamaan legitimitettä eli yleistä hyväksyntää niin yksilöiden kuin hallinnon näkökulmasta.²⁶ Valkoisesta diskurssista voi erotella joitain toisiinsa kietoutuneita arvoja. Keskeistä oli ulossulkeva ja oikeistolainen nationalismi, johon liittyi näkemys selkeistä Suomen kansan liittolaisista ja vihollisista. Vihollisen asemaan nousivat etenkin Venäjä²⁷ ja yleisemminkin sosialismi. Myös fyysinen ja moraalinen kurinalaisuus sekä kristinusko olivat tärkeitä arvoja.²⁸ Tämä maailmankatsomus kytkeytyi jo 1800-luvulla Euroopassa alkaneeseen arvojen muutokseen, jossa etenkin sota ja siihen liittyvät uhrautumisen ja kurin ihanteet nousivat valta-asemaan.²⁹

Kaikki tutkijat eivät käytä termiä ”valkoinen Suomi”, ja sen suhteen onkin hyvä olla kriittinen. Termin voi esimerkiksi nähdä liian yksinkertaistavana, tai oman työni yhteydessä sopimattomana käsittelemääni aikaan. Vaikka valkoisen väestöosan retoriikka olikin hallitsevassa asemassa julkisuudessa, oli sillä suomalaisten keskuudessa toki lukuisia muitakin kilpailevia diskursseja.³⁰ Suoranaisen valkoisten yhteisöjen kollektiivisuuden katsotaan myös murtuneen 1930-luvun alussa sen sisäistä yhtenäisyyttä rikkoneen oikeistoradikalismien seurauksena.³¹ Tilanteen kriisiytymisen jälkeen alkoi vahva kansallisen eheytyksen projekti, jonka käännekohtana nähdään etenkin vuoden 1937 A. K. Cajanderin johtama puoluerajat ylittävä punamultahallitus.³² Järjestelmän muutoksista huolimatta valkoisten porvarillisten yhteisöjen arvot ja maailmankuva säilyttivät kuitenkin vahvan aseman suomalaisessa yhteiskunnassa toisen maailmansodan päättymiseen saakka.³³ Olen työssäni käyttänyt ”valkoisen Suomen” termiä hahmottamaan tätä kokonaisvaltaista maailmankuvaa.

Suomi oli 1930–40-luvuilla vielä vahvasti agraarinen yhteiskunta, jossa valtaosa väestöstä asui maaseudulla, kaukana suurista kaupunkikeskittymistä. Elintason vaatimattomuus ja huoli

²⁴ Ks. esim. Siironen 2012, Ahlbäck 2014.

²⁵ Kulttuurintutkija Stuart Hall määrittelee diskurssin käsitteen näin: ”Se [diskurssi] on joukko lausumia tai uskomuksia, jotka tuottavat tietoa, joka palvelee tietyn ryhmän tai luokan etuja.” Hall 1999, 100.

²⁶ Siironen, s 15–17.

²⁷ Tai Neuvostoliitto, millä nimellä itänaapuri tähän aikaan tunnettiin.

²⁸ Siironen 2012, 62–65, 72, 81.

²⁹ Ahlbäck 2014, 9.

³⁰ Tikka 3.9.2020. Luento Tampereen yliopistossa.

³¹ Siironen 2012, 204.

³² Karimäki 2016, 25. Enemmistöhallituksen keskeiset puolueet olivat Maalaisliitto ja SDP.

³³ Tommila & Pohls 1989, 439; Siironen 2012, 204–205.

perustarpeiden täyttymisestä määrittivät ison osan kansasta elämää vielä 1960-luvulle saakka.³⁴ Alueelliset ja yhteiskunnalliset erot olivat suuria. Tämä näkyy myös ajan koulujärjestelmässä, joka oli peruskoulu-uudistukseen saakka jakautunut niin sanottuihin rinnakkaiskouluihin. Kansakoulun³⁵ jälkeen jokaisella opinnoissaan menestyneellä koululaisella oli käytännössä mahdollisuus hakea oppikouluun³⁶. Eteneminen maksullisiin oppikouluihin oli kuitenkin huomattavasti yleisempää varakkaampien keski- ja yläluokkaisten perheiden lapsille, jotka kansakoulun sijaan saattoivat käydä yksityisiä valmistavia kouluja. Osa etenkin harvaan asutettujen alueiden kansakouluista oli myös oppivelvollisuusajaltaan lyhyempiä supistettuja kouluja, jotka eivät tarjonneet valmiuksia jatko-opintoihin. 1930-luvun lopulla vain noin 10-15 prosenttia suomalaisista nuorista suoritti oppi- tai keskikoulun.³⁷

Sisällissodan jälkeen koululaitos nähtiin tärkeänä toimijana yhdistämässä työväestöä kahtia jakautuneessa yhteiskunnassa porvarillisen Suomen kansalaisuuteen ja sen arvoihin.³⁸ Opintojen sisällössä näkyvät selvästi nämä aatteelliset painotukset. Etenkin historianopetuksen tehtäväksi asetettiin isänmaallisen nuorison kasvattaminen. Kansallisuusaatteen värittämissä opetuksessa historian kertomuksessa keskeiseksi nousi etenkin Suomen valtiollinen itsenäistyminen, jonka juuret johdettiin kaukaa menneisyydestä.³⁹ Tätä menneisyyden tapahtumien liittämistä Suomen itsenäistymisen tarinaan kutsutaan teleologiseksi itsenäisyydeksi⁴⁰ tai ”joulukuun kuudennen päivän tirkistysaukoksi”⁴¹. Opetus painottui Suomen historiaan ja uusimpaan aikaan, alkaen 1800-luvun kansallisesta heräämisestä. Vuoden 1932 oppikoulukomitean linjauksen mukaan opetuksen huomio tuli keskittää etenkin yksilöihin ja tekoihin, joiden katsottiin heijastavan aikansa ihanteita.⁴²

Alueellisten ja laadullisten erojen voisi ajatella paitsi asettaneen oppilaat eriarvoiseen asemaan, myös tuoneen haasteita koulujen yhtenäistävälle toiminnalle. Näitä eroja kaventamaan ja opetusta rikastamaan syntyi 20-luvulla ajatus suomalaisesta kouluradiosta, jonka pohjalla olivat positiivisia tuloksia tarjonneet kokeilut muissa Euroopan maissa. Ensimmäinen ohjelmisto julkaistiin Yleisradion toimesta vuonna 1934. Kouluradio saavutti heti suurta suosiota niin oppilaiden kuin opettajien

³⁴ Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 39.

³⁵ Kansakoulu koostui kahden vuoden alakansakoulusta, neljän vuoden yläkansakoulusta ja kahden vuoden jatko-opetuksesta.

³⁶ Kahdeksanvuotinen oppikoulu koostui keskikoulusta ja lukiosta.

³⁷ Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 104–110.

³⁸ Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 99. Koulujen kautta pyrittiin yhtenäistämään vallitsevien ihanteiden alle myös esimerkiksi Suomen etnisiä vähemmistöjä, kuten saamelaisia ja romaneja. Heidän tapauksessaan tämä tarkoitti usein ankarin ottein tehtyä pakkosuomalaistamista asuntoloissa ja koulukodeissa. Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 363–366.

³⁹ Rantala 2017, 250.

⁴⁰ Jussila 2007, 151.

⁴¹ Rantala 2017, 250.

⁴² Rantala 2017, 250–252.

keskuudessa. Vuonna 1934 sitä kuunteli 60 000 koululaista, ja vuoteen 1939 mennessä määrä oli kasvanut jo 211 686 oppilaaseen, joka vastasi 44 prosenttia koko maan koululaisista.⁴³

Koululuokissa yhdessä kuunneltaviin ohjelmiin sisältyi esimerkiksi kuulokuvaelmia, liikuntatunteja ja juhlatilaisuuksia, ja niihin kuului usein myös erilaisia tehtäviä. Yleisradio suunnitteli ohjelmat tiiviissä yhteistyössä opetushallituksen ja koulujen työntekijöiden kanssa. Niitä juonsi kirjava joukko opettajia, asiantuntijoita ja kulttuuripersoonia. Alkuvaiheessa ohjelmat oli suunnattu lähinnä ala- ja yläkansakoululaisille, mutta pian niitä ryhdyttiin tuottamaan enemmän myös jatko-opetukseen.⁴⁴ Ohjelmia kuunneltiin myös yksityisissä kouluissa, mutta yleisesti niiden katsottiin olevan soveltuvampia ja antoisampia kansakouluille.⁴⁵ Kouluradio pysyi suosittuna monta vuosikymmentä. Sen ohjelmisto laajeni 1960-luvulla koulutelevisioon ja muuhun Yleisradion tarjoamaan opetusohjelmistoon.⁴⁶ Nykyään sen seuraajana voidaan nähdä Yle Oppiminen- sivusto, jossa julkaistaan monipuolisia opetukseen tarkoitettuja videopätkiä.⁴⁷

4. Suomalaisuus kouluradion alkuvuosina

Olen tässä luvussa erotellut keskeisimpiä teemoja, joita kouluradion ohjelmistossa nousee esille aikana ennen syksyä 1939 ja talvisodan syttymistä. Tänä aikana kouluradion sisällöt seurasivat vielä pääsääntöisesti Yleisradion ohjelmapolitiikkaa, jossa pidättäytyttiin vahvoista poliittisista kannanotoista. Tämä koski niin Suomen sisäistä politiikkaa kuin suhteita ulkomaille. Radion tehtävänä nähtiin kansan sivistäminen kulttuurin ja ajan tiukkaan moraalikoodistoon sopivan ajanvietteen kautta.⁴⁸

4.1 Mistä alkaa Suomen kansan historia?

Kysymys siitä, missä historian vaiheessa voidaan alkaa puhumaan erillisestä ja rajatusta Suomen kansasta, on hyvin monitulkintainen ja kiistelty. Kansallisen historian kirjoittamisen vaiheessa kysymys nousi keskeiseksi. Historioitsijat johtivat Suomen kansan historian alkupisteen ja suomalaisten itsenäisyyspyrkimykset esimerkiksi vuoden 1809 valtiopäiviin, 1000-luvun ruotsalaisten ristiretkiin, tai kauas viikinkiaikaan.⁴⁹ Historiantutkija Derek Fewsterin mukaan sotien

⁴³ Enden & Lyytinen 1996, 62–64.

⁴⁴ Enden & Lyytinen 1996, 63–64.

⁴⁵ *Laatokka* 14.6.1934, 1.

⁴⁶ Yleisradio et al. 1984, 32.

⁴⁷ <https://yle.fi/aihe/oppiminen>. Luettu 10.10.2020.

⁴⁸ Enden & Lyytinen 1996, 79.

⁴⁹ Jussila 2007, 18, 27.

välisenä aikana suosiossa oli näkemys ennen Ruotsin ”valloituksia” Suomen alueella eläneistä itsenäisistä ja yhtenäisistä suomalaisheimoista. Kouluissakin tämä myyttinen menneisyyden itsenäisyys näkyi esimerkiksi opetustauluissa.⁵⁰ Kouluradion historianopetus keskittyy 1930-luvulla kuitenkin lähinnä 1800-luvun kansalliseen heräämiseen ja Ruotsin aikaan. Joitain viittauksia muinaismenneisyyteen on: suomalaisilla kerrotaan esimerkiksi olevan ”ikivanha sivistys”⁵¹. Eräissä ohjelmissa viitataan Länsi-Uusimaalla 5000 vuotta sitten asuneisiin ihmisiin ja ”pronssikauden salaperäi[siin] heimopäällik[öihin]”⁵². Selkeästi juuri suomen kansaa koskevaa muinaishistoriaa ei kouluradion alkuvuosina kuitenkaan vielä esiinny.

Epäsuorasti tulkinta kansallisesta alkukodista tulee esille monissa heimoaatetta heijastavissa ohjelmissa. Heimoajattelu pohjautuu kielitutkimuksen kautta syntyneeseen näkemykseen, jonka mukaan suomalais-ugrilaiseen kieliperheeseen kuuluvat kansat ovat kotoisin yhteisestä alkukodista Volgan mutkalta, ja hajonneet ajan kuluessa omiksi kansoikseen. Sirkka Ahonen erottelee tämän alkukotiopin yhdeksi suomalaisen kansallisen historian toistuvista myyteistä.⁵³ Kouluradion ohjelmissa Suomen merkittävimmiksi heimokansoiksi nousevat Viro⁵⁴ ja Unkari. Suhteita näihin kaukaisiin sukulaisiin luodaan esimerkiksi koululaisvierailujen, toisten valtioiden kansallispäivän juhlien ja jokasyksyisten ”heimopäivien” kautta. Myös viron kielen oppitunnit ovat kiinteä osa ohjelmistoa.

Ahosen mukaan 1800-luvun käsitykseen kansasta kuului ajatus sen jäsenten yhteisestä menneisyydestä ja kohtalosta.⁵⁵ Myös heimokansat tuntuvat jakavan tämän yhteisen kohtalon ja roolin maailmassa, ja heimokansoja rinnastetaankin kouluradion ohjelmissa paljon toisiinsa. Esimerkiksi Viro esitetään, samaan tapaan kuin Suomi, ”vartijana itää vastaan”⁵⁶. Heimoajattelu paitsi rakentaa suhteita eri kansojen välille, myös luo rajat näille kansoille. Sen avulla rakennetaan kuvaa siitä, ketkä kuuluvat Suomen kansaan, ja ketkä taas jäävät sen ulkopuolelle. Esimerkiksi sotien välisen ajan historiakuvaan paljon vaikuttaneessa Yrjö-Koskisen *Suomen kansan historiassa* (1881) romanit, saamelaiset ja ruotsinkieliset asukkaat jäävät täysin kertomuksen ulkopuolelle.⁵⁷

⁵⁰ Fewster 2006, 310.

⁵¹ KO kevät 1935, 16. ”Kalevan maille.”

⁵² KO syksy 1938, 12. ”Terveisiä Länsi-Uudenmaan ruotsalaisseuduilta!”

⁵³ Ahonen 2017, 21.

⁵⁴ Ohjelmistoissa käytetään naapurimaasta pääasiassa nimeä Eesti, mutta nykylukijan selkeyden vuoksi puhun työssäni Viirosta.

⁵⁵ Ahonen 2017, 21.

⁵⁶ KO kevät 1938, 18–19. ”»Jyrinpäivänä nous' Viro, saksojen sortoma ennen...» Kuulokuvasarja Eestin kansan historiasta.”

⁵⁷ Ahonen 2017, 21–22.

4.2 Vieraan vallan alla

Esihistoria jää siis kouluradion alkuvuosien historianopetuksessa pitkälti rivien välistä luettavaksi. Ruotsin aikaa käsitteleviä oppitunteja ohjelmistosta löytyy jo enemmän. Yleiskuvaa ajasta, jolloin ruotsalaiset hallitsijat olivat vallassa nykyisen Suomen alueella, voisi kuvailla jakautuneeksi. Toisaalta aika nähdään merkittävänä esimerkiksi Turun tuomiokirkon ja linnan rakentamisen, ja niihin liittyvien merkkihenkilöiden ja tapahtumien kannalta.⁵⁸ Suomalaisten ja ruotsalaisten yhteinen historia ja kansojen samankaltaisuus myös tunnustetaan, ja sen nähdään olevan hyvä pohja ohjelmien esitysaikana tehtävälle yhteistyölle.⁵⁹ Samalla Suomi kuitenkin joutui ajautumaan raskaisiin sotiin, joissa välinpitämätön ja sotilaallisesti osaamattomanakin esiintyvä emämaa jätti Suomen puolustuksen ”melkein oman onnensa nojaan”.⁶⁰ Toisen valtion vallan alla oleminen oli toki nationalistisesta näkökulmasta jo periaatteellisestikin hyvin ongelmallista.

Kouluradion ohjelmissa esiintyvän Suomen nähdään jo Ruotsin aikana olleen oma, erillinen kokonaisuutensa. Tätä korostetaan käyttämällä termiä ”Ruotsi-Suomen valtakunta”.⁶¹ Suomalaiset kuvataan aktiivisina toimijoina, jotka jo Ruotsin alla ollessaan loivat suhteita ulkovaltoihin ja työskentelivät itsenäisyytensä puolesta.⁶² Ruotsin ajan positiivisia puolia käsitellessä ei myöskään välttämättä mainita Ruotsia lainkaan, vaan viitataan tähän esimerkiksi keskiaikana tai katolisena aikana.⁶³

Venäjän vallan ajasta luotu kuva kouluradiossa ennen sotien alkua on melko kiihkoton. Sen käsittely ainakin ohjelmavihkojen teksteissä jää hyvin vähäiseksi. Muutamat maininnat esimerkiksi Suomen historiaa kokoavissa ohjelmissa liittyvät niin sanottuihin sortovuosiin, mitä isänmaallisuutta korostavalta opetukselta voi odottaakin.⁶⁴ Ohjelmassa ”Itsenäisyyspyrkimyksiä Suomessa Ruotsin vallan loppuaikoina” Venäjä nimetään myös Suomen ”monisatavuotiseksi viholliseksi”, ja tuodaan esille ajatus Suomesta Ruotsin valtakunnan itäisenä suojamuurina.⁶⁵ Tämä Suomen asema jonkinlaisena läntisten yhteiskuntien vartijana onkin toistuva teema. Ohjelmassa on esillä myös näkemys siitä, että Suomen ja Venäjän suhde on jo pitkään ollut rauhaton. Samalla Suomen esitetään kuitenkin tavoitelleen rauhanomaisten suhteiden solmimista suurvaltanaapuriinsa. Liittyen

⁵⁸ KO kevät 1935, 38–40. ”Käynti Turun tuomionkirkossa ja linnassa.”

⁵⁹ KO syyskuu 1936, 22. ”Pohjoismaiden koululaistervehdys.”

⁶⁰ KO kevät 1935, 34. ”Vänrikki Stoolin tarinain’ sodasta.”

⁶¹ KO kevät 1935, 34. ”Vänrikki Stoolin tarinain’ sodasta.”

⁶² KO kevät 1936, 26. ”Itsenäisyyspyrkimyksiä Suomessa ruotsin vallan loppuaikoina.” Ohjelmassa esitellään muun muassa Elisabethin manifesti ja Anjalan liitto.

⁶³ KO kevät 1935, 38–40. ”Käynti Turun tuomionkirkossa ja linnassa.”

⁶⁴ KO syyskuu 1935, 39. ”Kuinka Suomesta kehittyi itsenäinen valtio?”; KO kevät 1937, 45–47. ”Kuvitelmia Suomen vaiheista sanoin ja sävelin.”

⁶⁵ KO kevät 1936, 26.

Yleisradion ohjelmapolitiikkaan, ja varmaankin myös sen hetkiseen rauhaan Neuvostoliiton kanssa, suoraista sotaisuuden korostamista ei 1930-luvun muistakaan ohjelmista vielä löydy.

4.3 Menneiden sukupolvien uhrautuva työ

Yksi Sirkka Ahosen listaamista suomalaisuuden myytistä on ajatus selviytyjäkansasta, joka on joutunut kohtaamaan vastoinkäymisiä niin oikukkaan ja raadollisen ilmaston kuin vallanpitäjien poliittisen pelin vuoksi. Sitkeytensä vuoksi kansa on kuitenkin selvinnyt tästä kaikesta entistä vahvempana.⁶⁶ Tämä suomalaisen kärsimyksen kaanon nousee esille kouluradion ohjelmissa. Se kytkeytyy nationalistiseen ihanteeseen kansan ja isänmaan puolesta tehdystä epäitsekästä ja uhrautuvasta työstä.

Kouluradion ohjelmissa toistuu tarina siitä, kuinka ajan koulujen nuoriso saa kiittää viljavista pelloistaan ja muista mukavuuksistaan esivanhempiaan, jotka ovat tehneet kovan työn raivatessaan maan alkeellisilla työvälineillään. Tämän uhrautuvan työn ja säästäväisyyden ansiosta elämä on nykynuorille kaikin puolin parempaa kuin ennen.⁶⁷ Karun luonnon kerrotaan tehneen kodin luomisesta vaikeaa, mutta myös mahdollistaneen hyvinvoinnin saavuttamisen. Metsät ovat tarjonneet riistan ”eräsuomalaisille” ja tuhkat maan raivaajien pelloille, ja luoneet pohjan Suomen taloudelle.⁶⁸ Metsien ja luonnon merkitys nousee esiin myös abstraktimmalla tasolla itäisen Suomen kansallismaiseman värikkäässä ja rikkaassa kuvailussa.⁶⁹ Luonnon korostaminen on toki luonnollista aikana, jolloin valtaosa kansasta sai elantonsa maanviljelystä, ja metsätalous oli Suomen viennin keskeinen tukipilari. Perinteisen maataloustyön nostaminen arvoon on myös hyvä osoitus aikansa talonpoikaiselämän ihannoinnista.⁷⁰

Oman maan ja kansan puolesta uhrautuminen ottaa kouluradion opetuksessa myös muita muotoja. Kansallisen heräämisen aikana uransa suomen kielen ja suomalaisuuden asialle omistaneiden sivistysmiesten nähdään peltoja raivanneiden esi-isiensä tavoin uhranneen elämänsä työn kansalleen.⁷¹ Kaikkien esimerkillisten nationalistien ei tarvitse olla suomalaisia: esimerkiksi Raamatun eri hahmojen uhrauksia oman kansansa puolesta käsitellään ohjelmissa ”Raamatun henkilöitten isänmaallisuus” ja ”Kristityn isänmaallisuus”. Näissä ohjelmissa kytetään myös

⁶⁶ Ahonen 2017, 27.

⁶⁷ KO syksy 1935, 22. ”Kuinka pääsemme parempiin oloihin?”; KO kevät 1936, 15–16. ”Maanmiehen koneelliset apulaiset.”

⁶⁸ KO syksy 1934, 18. ”Metsien merkitys maallemme.”

⁶⁹ KO kevät 1937, 14–15. ”Käynti runolaulajan kotona.”

⁷⁰ Tikka 3.9.2020. Luento Tampereen yliopistossa.

⁷¹ KO syksy 1938, 16. ”Kansallisen aamun mies. Kuulokuvia Julius Krohnin elämästä.”; KO syksy 1938, 17. ”Suomen kansakoulun isä. Kuulokuvia Uno Cygnaeuksen elämästä ja työstä”.

kristinusko ja kansallisuusaate toisiinsa kertomalla, kuinka Raamatussakin puhutaan ”kunkin kansan omasta maasta, jonka Jumala on määrännyt”.⁷²

Uhiretoriikka nousi sisällissodan jälkeen valkoisten yhteisöissä tärkeään asemaan, kun sodassa henkensä menettäneiden kuolemat saivat merkityksen isänmaan puolesta annettuna äärimmäisenä uhrina.⁷³ Sotilaallinen uhrautuminen ja henkensä antaminen eivät alkuvuosien kouluradiossa saa vielä sitä korostunutta asemaa, jonka ne sota-aikana saavuttavat. Menneisyyden sodissa kaatuneita esimerkillisiä suomalaissotilaita käsitellään lähinnä kirjallisten hahmojen, kuten Vänrikki Stoolin tarinoiden sankarien kautta.⁷⁴ Ennen sotien syttymistä kärsimys nähdään lähinnä juuri menneiden polvien kohtalona. 1930-luvun herkässä yhteiskunnallisessa tilanteessa uudemmat sodat, kuten sisällissota, saattoivat olla vielä liian kiistanalaisia aiheita käsiteltäväksi kouluissa. Kansalliselle eheytymiselle edullisempaa oli varmaankin keskittyä tarinoihin ja suomalaisten rauhanomaisiin menestyksiin, kuten seuraavaksi käsiteltäviin kulttuurituotoksiin. Ohjelmissa esiintyneellä kärsimysmyyttillä oli kuitenkin tehtävänsä. Sen avulla paitsi esitettiin ihanteellisia roolimalleja koululaisille, myös vahvistettiin kuvaa ylisukupolvisesta suomalaisesta suhteesta ja sitoutettiin nuorisoa isänmaahan ja sen puolesta toimimiseen. Velvollisuudet isänmaata ja valtiota kohtaan perusteltiin etenkin sillä kaikella hyvällä, mitä menneiden polvien uhrautuvan työn kautta oli saavutettu.

4.4. *Sivistyskansaa*

Jos yhden teeman voi nähdä keskeisenä kouluradion alkuvuosille, on se suomalaisen sivistyksen ja kulttuurielämän painottaminen sen monissa eri muodoissa. Heti kahdessa ensimmäisessä ohjelmistossa juhlistetaan tähän liittyviä merkkipuosia monenlaisin teemaohjelmin. Syksyllä 1934 on kulunut 100 vuotta Aleksis Kiven syntymästä, ja keväällä 1935 vuosisata Kalevan ensipainoksesta. Nationalistiselle näkemykselle sopien juuri sivistys ja sitä ilmaisevat monenlaisten taiteen tuotokset ovat osoituksena Suomen kansan erikoislaatuisuudesta ja siitä, että Suomi tosiaankin kuuluu Euroopan sivistyskansojen joukkoon.⁷⁵ Näkemys Suomesta sivistyskansana kantaa läpi 1940-luvun, vaikka kulttuurielämään liittyvät ohjelmat jäävät sota-aikana vähemmälle. Ohjelmapainotuksen taustalla voi katsoa vaikuttaneen myös Yleisradion eurooppalaista ja kotimaista korkeakulttuuria suosinut ohjelmapolitiikka.⁷⁶

⁷² KO syksy 1938, 50–51, 53–54.

⁷³ Siironen 2012, 54–55.

⁷⁴ KO kevät 1935, 34. ”Vänrikki Stoolin tarinain’ sodasta.”

⁷⁵ KO kevät 1935, 13. ”Kuinka muinaisrunomme pelastettiin häviämästä.”

⁷⁶ Enden & Lyytinen 1996, 84.

Sivistystyön yksittäisiä teoksia ja henkilöitä esitellessä keskeisenä ovat 1800-luvun kansallisen heräämisen ajan tuotokset ja merkkimiehet niiden takana. Ajan opetukselle ominaisessa hahmogalleriassa toistuvat tutut Lönnrot, Runeberg ja Kivi. Tärkein yhdistävä tekijä on, että he ovat kuvanneet ihanteellisia suomalaisia, tai muuten ajaneet suomalaisuuden asiaa taistelemalla esimerkiksi sen kielen puolesta. Tämä uudemman ajan suomalainen sivistys esitetään kuitenkin kiinteässä suhteessa ikivanhaan, kansan syvistä riveistä kumpuavaan luomisvoimaan, joka vasta kansallisen heräämisen aikana sai ansaitsemaansa kunnioitusta ja pääsi kukoistamaan.⁷⁷ Selkeimmin tämä näkyy kansanrunoista kootussa Kalevalassa, mutta kansankulttuuri on innoittajana monessa muussakin radiossa esitellyssä teoksessa. Etenkin Itä-Suomi ja Karjala näyttävät tämän muinaisen kulttuurin kehtoina.⁷⁸ Kansallisromanttiseen tyyliin juuri taiteilijat nähdään erikoisasemassa ymmärtämään ja ilmaisemaan Suomen kansan ”sydäntä”.⁷⁹ Kansallisen kirjallisuuden tarinoilla ja niiden hahmoilla, joihin valtaosa kouluradion historian oppitunneista pohjautuu, onkin erittäin vahva rooli ihanteellisen suomalaisuuden esittämisessä. Suoraan suomalaisuuden myyttiseen ytimeen näköalan tarjoavat tarinat on varmaankin nähty sopivina koululaisten isänmaallisuuden herättämiselle.

Oleennaista tässä kaikessa kirjallisuudessa on juuri se, että se tehtiin suomen kielellä. Ohjelmia on myös muutamista ruotsiksi kirjoittaneista kirjailijoista, mutta niissäkin tapauksissa tämä pyritään selittämään vain olosuhteiden pakolla. Esimerkiksi ruotsiksi kirjoittaneen Topeliuksen kerrotaan kuitenkin olleen ”sydämeltään ja mieleltään tosi suomalainen”, joka ”aavisteli suomen kielen pian koittavaa heräämistä”.⁸⁰ Suomen kielen kauneutta ja ilmaisuvoimaa ihastellaan lukuisissa ohjelmissa eri yhteyksissä. Kielen merkityksen painotusta voivat selittää kieliriidat, jotka vielä 1920- ja 30-luvullakin olivat selvästi esillä poliittisessa keskustelussa. Etenkin korkeakoulutuksen kielikysymykseen liittyneet kiistat rauhoittuivat 1930-luvun loppua kohti kansainvälisten uhkien noustessa yhteiseksi haasteeksi.⁸¹ Niiden jäljet saattoivat vielä kuitenkin näkyä ajan opetuksessa.

Kansallisen kirjakielen painottaminen oli yleisemminkin ajan eurooppalaiselle nationalismille erittäin keskeistä.⁸² Aivan ongelmitta suomen kieleen siirtyminen kansallisen heräämisen aikaan ei kuitenkaan kouluradion ohjelmien mukaan onnistunut, sillä historiallisten syiden vuoksi suomi oli jäänyt hyvin syrjään sivistyskielenä. Aseman parantamiseen vaadittiin kovaa työtä.⁸³ Suomalaisen

⁷⁷ KO kevät 1935, 16. ”Kalevalan maille.”

⁷⁸ KO kevät 1938, 19–20. ”Sai sanat salasta ilmi. Kuulokuvia Elias Lönnrotin ensimmäisestä runonkeruumatkasta kesällä 1828.”

⁷⁹ KO syyskuu 1938, 15. ”Onnelliset me. Runoa ja musiikkia Aleksis Kiven päivänä.”

⁸⁰ KO syyskuu 1937, 53. ”Kuulokuvia Setä-Topeliuksen elämästä.”

⁸¹ Tommila & Pohls 1989, 186–188, 244.

⁸² Anderson 2017, 111.

⁸³ KO syyskuu 1938, 14. ”Suomalaisen taidekirjallisuuden perustavat nimet. Oksanen — Koskinen — Suonio — Kivi.”

kielen ja kulttuurin taistelu julkisesta legitimaatiosta liitetään näin osaksi myös selviytymiskertomusta.

5. Sota-ajan jatkumot ja uudet tulkinnat

Sota-aika toi monenlaisia muutoksia koulunkäyntiin. Talvisodan aikana koulunkäynti keskeytyi monilla paikkakunnilla, kun koulut muutettiin sotaväen tai evakkojen majoitustiloiksi tai esimerkiksi sairaaloiksi. Opettajat saattoivat joutua rintamalle, tai monien koululaisten tavoin evakkoon. Jatkosodan aikana koulukäynti oli katkonaista. Lukuvuosi saattoi alkaa tai päättyä eri aikaan kuin yleensä, ja joillain paikkakunnilla keskeytyä kokonaan. Epävakautta toivat myös evakkojen vuoksi muuttuvat luokat sekä pula-aika, joka heijastui lasten terveyteen ja ruuan ja oppimateriaalien puutteeseen. Pulaa paikattiin monenlaisilla talkoilla. Koulunkäynti normalisoitui kaikkialla Suomessa vasta 1950-luvulla.⁸⁴

Normaalin koulunkäynnin katketessa talvisodan aikana kouluradio nousi aivan uuteen asemaan. Keväällä 1939 ei ilmestynyt lainkaan tavallista ohjelmavihkoa. Vanha kouluradio muuttui radiokouluksi, jonka pelkän opiskelun rikastamisen sijaan korvasi opettajan kokonaan. Helmikuussa 1940 alkaneen radiokoulun opetusta ohjattiin lähinnä kansakoululaisille ja oppikoulujen keskiasteelle, sillä vanhemmat oppilaat olivat suurimmaksi osaksi erilaisissa maanpuolustus- ja väestönsuojelutehtävissä. Resurssien rajallisuuden vuoksi opetus keskitettiin muutamaankin oppiaineeseen, joita oli mahdollista opettaa radion kautta. Ohjelmistoon kuului äidinkieltä ja vieraita kieliä, luonnontieteitä ja historiaa. Radion kautta annettiin lapsille muun muassa erilaisia kirjoitustehtäviä. Radiokoulua ei tietenkään korvannut opillisesti tavallista koulua. Sen tehtävänä nähtiinkin enemmän kertaaminen ja unohduksen estäminen, ei niinkään uuden oppiminen.⁸⁵

Koulunkäynnin taas alkaessa voi huomata sodan vaikutukset opetuksen sisältöihin. Vielä ennen jatkosodan alkua kouluradion ohjelmistot seuraavat pääosin rauhan aikaisia painotuksia. Yleisradio pyrkiikin talvisodan ja välirauhan aikaan pitämään ohjelmistonsa mahdollisimman paljon rauhan aikaisena.⁸⁶ Vuonna 1941 valtion oppikouluissa otettiin käyttöön uusi opetussuunnitelma, jossa keskiössä oli nuorten kansallisen yhteenkuuluvuuden tunteen ja puolustustahdon rakentaminen.⁸⁷ Mahdollisesti sen vaikutuksesta, sekä yleisemminkin Suomen roolin muuttumisesta jatkosodassa puolustajasta hyökkääjäksi, myös kouluradion ohjelmistossa voi huomata kasvavia eroja entiseen

⁸⁴ Syväoja 2010, 212–214.

⁸⁵ *Radiokuuntelija* 11.02.1940, 6.

⁸⁶ Enden & Lyytinen 1996, 77.

⁸⁷ Rantala 2017, 256.

opetukseen. Sota-aikaa tutkiessa on muutenkin hyvä pitää aina mielessä poikkeustila ja sen vaikutukset. Olen lähestynyt sota-ajan opetusta käytännössä sotapropagandana, jonka tarkoituksena oli opetuksen lisäksi myös pitää yllä taistelumoraalia ja luoda oikeutusta sotatoimille.

5.1 Muinainen itsenäisyyden aika

Sota-aikana Suomen kansallisesta muinaishistoriasta luodun kuvan merkitys kouluradion opetuksessa nousee aivan uudelle tasolle, ja ohjelmistoon ilmestyy aivan uusiakin teemoja ja tulkintoja. Eräs ennen mainitsematon aihe on Perman valtakunta. Syksyn 1942 ohjelmassa ”Perman valta. Kuulokuvia ja kuvitelmia muinaissuomalaiselta mahtikaudelta.” Perman kerrotaan olleen ”mahtava ja rikas valtakunta” Vienanlahden äärellä, jonka vasta viimeaikainen historiantutkimus oli todistanut olleen suomalaista sukujuurta. Perman poissaolo aikaisemmista tutkimuksista perustellaan sen naapureilla, jotka olivat tuhonneet valtakunnan sen muistoa myöten.⁸⁸

Suomen kansan yhtenäisyys johdetaan kouluradion opetuksessa muutekin huomattavasti kauempaa kuin ennen. Esimerkiksi kuulokuvassa ”Hakoisten Mieho löytää isänmaan. Muinais-Suomen maantietoa kuulokuvana.” kerrotaan, kuinka suomalaiset alkoivat asuttaa Suomea noin sata vuotta ajanlaskun alkamisen jälkeen.⁸⁹ Kiinnostavinta ohjelmassa on sen mukaan liitetty ”Muinais-Suomen” kartta⁹⁰, jonka rajat muistuttavat selkeästi jatkosodan aikana tavoiteltua Suur-Suomea. Tämä toimiikin hyvänä oikeutuksena suomalaisjoukkojen etenemiselle yhä kauemmas itään. Myös heimoretoriikka valjastetaan valloituksen välineeksi. Huomioon nousevat etenkin Karjalaa alueella elävät suomensukuiset heimot. Sotaretket Karjalaan eivät heimoretoriikan kautta tulkittuina olekaan valloituksia, vaan niissä mennään vapauttamaan muinaisia suomalaisalueita ja heimosuomalaisia ”bolshevikkien orjuudesta”.⁹¹ Oikeutusta Suur-Suomi-aatteelle tulee myöhemminkin saman kuulokuvasarjan myöhemmässä osassa, kun kerrotaan Piispa Tuomaksesta, joka olisi jo 1200-luvulla olisi halunnut yhdistää Karjalaa Suomeen luodakseen turvallisen itärajan.⁹² Kiinnostavaa Muinais-Suomen kartassa on myös se, mitä siitä on jätetty pois. Koko Pohjois-Suomi on nimetty kainuulaisten ja pirkkalaisten alueeksi, jolloin saamelaiset jäävät taas kansallisen kertomuksen ulkopuolelle.

Vaikka uudet tulkinnat tuntuvatkin tulevan kouluradion opetukseen hyvin äkillisesti, on niillä Derek Fewsterin mukaan ollut asema Suomessa jo sotien välisenä aikana. Esimerkiksi 1920-luvulla oli suosiossa hyvin paljon Permaa muistuttava ajatus niin sanotusta *Imperium Fennicumista* eli

⁸⁸ KO syksy 1942, 43–44.

⁸⁹ KO syksy 1943, 31–34.

⁹⁰ Liite 1.

⁹¹ KO syksy 1942, 34–35. ”Nuorten ja vanhain parissa Itä-Karjalassa.”

⁹² KO kevät 1944, 27. ”Tuomas piispa haluaa liittää Karjalaa muuhun Suomeen. Kuulokuvia Suomen varhishistoriasta.”

alkuperäisten suomalaisten muinaisesta metsävaltakunnasta. Ajatusta menneiden aikojen Suur-Suomesta ajoi sotien välisenä aikana vahvasti etenkin Akateeminen Karjala-Seura.⁹³ Suur-Suomen perusteleminen historiantutkimuksen avulla oli sota-aikana myös hyvin tietoinen projekti. Vuonna 1941 ilmestyi kaksi teosta vastaamaan tähän tarpeeseen: Helsingin yliopiston professorin Jalmari Jaakkolan *Suomen idänkysymys*⁹⁴ ja Valtion tiedotuslaitoksessa työskennelleiden Väinö Auerin, Eino Jutikkalan ja Kustaa Vilkun *Finnlands Lebensraum – das geographische und geschichtliche Finnland* (suom. *Suomen elintila. Maantieteellinen ja historiallinen Suomi*), joiden vaikutus näkyy selkeästi myös kouluradion ohjelmissa. Molemmat teokset hyödynsivät ”Fennoskandian” käsitettä ja heimoajattelua esittääkseen, kuinka historiallisista syistä sekä Itä-Karjala että Kuolan niemimaa kuuluivat Suomen alueeseen.⁹⁵

5.2 Suurvaltojen muuttuvat roolit

Etenkin jatkosodan aikaan Venäjän rooli Suomen historian kertomuksessa korostuu ja kerronnan sävy muuttuu jyrkemmäksi. Venäläisiä kuvataan isovihan aikana suomalaisia surmanneena ja Siperiaan kuljettaneena ”vainolaisena”⁹⁶ ja suomalaisten ”perivihollisena ryssänä”⁹⁷. Maiden väliseen sotaisaan suhteeseen oli aikaisemminkin viitattu, mutta nyt Venäjältä luodaan myyttisen tason ikuinen vihollinen, jonka hyökkäykset Suomea kohtaan johdetaan jo pakanallisiin aikoihin.⁹⁸ Suomen talvi- ja jatkosodissa käymät taistelut rinnastetaan suoraan heidän esi-isänsä sotiin.⁹⁹

Kouluradion ohjelmien mukaan Suomen ei tarvitse onneksi yksin kantaa Venäjän perivihollisen osaa, vaan se jakaa tämän kohtalon entistä korostuneemmin myös heimokansojensa kanssa. Venäjän nimetään niin Viron¹⁰⁰ kuin Unkarin¹⁰¹ periviholliseksi. Jaettu taistelu näkyy myös konkreettisella tasolla, kun suomalaistenkin kerrotaan ottaneen osaa Viron itsenäisyystaisteluun itäisestä suurvallasta.¹⁰² Viron ja Unkarin ajautuminen taisteluun Neuvostoliittoa vastaan toisessa maailmansodassa on voinut vielä tukea entisestään ajatusta heimokansojen jaetusta kohtalosta. Mahdollisesti suomalaiset pelkäsivät omankin tulevaisuutensa seuraavan heimokansojensa tietä, mikä selittäisi myös niiden vaiheiden läheisen seuraamisen. Myös aivan uusia maita rinnastetaan

⁹³ Fewster 2006, 314.

⁹⁴ Suur-Suomi -ajattelun laajaa vaikutusvaltaa osoittaa hyvin, että teos oli itse presidentti Risto Rytin tilaama. Jussila 2007, 197.

⁹⁵ Jussila 2007, 197–199.

⁹⁶ KO kevät 1941, 39. ”Tarina Daniel Medelplanista ja Pälkäneen puuaapisesta 1600-l.”

⁹⁷ KO syyskuu 1941, 10. ”Tapani Löfving, neuvokas suomalainen sissi.”

⁹⁸ KO kevät 1943, 27–28. ”Muinaissuomalaiset maanpuolustajina. Kuvauksia ja kuulokuvavälähdyksiä esi-isämme taistelusta itää vastaan.”

⁹⁹ KO syyskuu 1942, 34. ”Mitä vaatii Suomessa vapaus maan se isästä poikaan maksetaan.» Opettaja Einar Kiviranta esittelee V. A. Koskenniemen ja Yrjö Jylhän kuvaamia vv. 1939 — 40 sodan sankareita.”

¹⁰⁰ KO kevät 1939, 22. ”Isänmaan puolesta. Kuulokuvia Eestin itsenäisyshistoriasta.”

¹⁰¹ KO kevät 1943, 24–25. ”Unkarin kansallispäivän juhla.”

¹⁰² KO kevät 1939, 22. ”Isänmaan puolesta. Kuulokuvia Eestin itsenäisyshistoriasta.”

Suomen tilanteeseen. Esimerkiksi Sveitsin kerrotaan 600 vuoden takaisen vapaustaistelunsa avulla saavuttaneen nykyisen itsenäisyytensä, aivan kuin suomalaisetkin tulisivat tämän sodan myötä vapautumaan lopullisesti venäläisten ikeen alta.¹⁰³

Kun Venäjän rooli kouluradion historianopetuksessa kasvaa, niin Ruotsi menettää merkitystään. Sodan alkuvaiheessa suhtautuminen ei muutu kovin radikaalisti. Suomen nähdään yhä olleen itsenäinen toimija Ruotsin vallan alla ollessaan, mutta suomalaisten akateemisen sivistyksen kannalta tärkeäksi nostetaan esimerkiksi tänä aikana perustettu Turun yliopisto. Tässäkin Ruotsin nimeäminen kierretään korostamalla yksittäisten suomenmielisten ruotsalaisten hahmojen, kuten Per Brahen, toimintaa.¹⁰⁴ Sodan edetessä Ruotsi alkaa kuitenkin katoamaan lähes kokoaan Suomen historiallisesta kertomuksesta. Esimerkiksi Tuomas piispan aikana 1200-luvulla Suomen kerrotaan olleen ”itsenäinen kirkkoruhtinaskunta, valtio, joka oli paavin suojeluksen alainen”.¹⁰⁵ Tämä näkyy myös vertailemalla Suomen sotaa käsitteleviä ohjelmia. Vuoden 1935 kertomuksessa Suomi irrotettiin sodan aikana ”Ruotsi-Suomen valtakunnasta”.¹⁰⁶ Keväällä 1943 julkaistussa kuulokuvaelmassa Ruotsia ei kuitenkaan mainita lainkaan, vaan sotaan viitataan Suomen ja Venäjän välisenä vuosien 1808-1809 sotana.¹⁰⁷ Osmo Jussilan mukaan tällainen näkemys Ruotsin aikaan oli melko yleinen tänä aikana. Suomalaisten katsottiin saaneen sivistyksensä ja kirkollisen järjestyksensä Ruotsin sijaan suoraan Euroopasta.¹⁰⁸

5.3 Isänmaan soturisankari

Menneiden polvien maan raivaajien ja sivistysmiesten kansansa puolesta tekemät uhraukset nähdään kouluradiossa sota-aikanakin yhä tärkeinä.¹⁰⁹ Nyt heidän rinnalleen, ja sodan edetessä jopa ohitseen, nousevat äärimmäisen uhrauksen antaneet ja isänmaan puolesta kuolleet sankarihahmot. Uuteen hahmokaartiin nostetaan yhä enemmän tavallisia sotilaita, korostuneesti etenkin valkoisen ihannemiehen rooliin sopivia nuoria miehiä ja poikia.¹¹⁰ Kuolleiden sotilaiden korottamien sankareiksi ja uhreiksi isänmaalle seuraa samaa retoriikkaa, mitä valkoisten yhteisöissä rakennettiin itsenäisyyden alkuvuosina.¹¹¹ Kaikkien sankareiden ei tarvitse heittää henkeään, kunhan he ovat osoittaneet isänmaallisuutensa ja sankaruutensa etenkin Venäjää vastaan toimimalla.¹¹² Sotimisen

¹⁰³ KO kevät 1942, 9–10. ”Ennen kuolema kuin elo orjan. Kuulokuvia Sveitsistä ja Sveitsin historiasta.”

¹⁰⁴ KO syksy 1940, 14–16. ”Kansan suuri kasvattaja. Kuulokuvia yliopistomme 300-vuotiselta taipaleelta.”

¹⁰⁵ KO syksy 1943, 37–38. ”Tuomas piispa rakentaa Suomesta valtakuntaa, Kuulokuvia Suomen varhaishistoriasta”.

¹⁰⁶ KO kevät 1935, 34. ”Vänrikki Stoolin tarinain’ sodasta.”

¹⁰⁷ KO kevät 1943, 37. ”»Amiraali Spooffin rumpalipoika.» Kuulokuvakertomus 1808 — 1809 vuoden sodasta.”

¹⁰⁸ Jussila 2007, 80.

¹⁰⁹ ks. esim. KO syksy 1940, 31. ”Perkas, hoiti ahkerasti maataan. Runoa ja musiikkia kansamme viljelyksen vainioilta.”

¹¹⁰ KO syksy 1940, 43. ”»Ei ollut kuuttatoistakaan nuor’urho tää’. Kuulokuvia Wilhelm von Scwerinin elämästä.”

¹¹¹ Siironen 2012, 54.

¹¹² KO syksy 1941, 10. ”Tapani Löfving, neuvokas suomalainen sissi.”

lisäksi muitakin Suomen kokemia haasteita rinnastetaan historiaan. Muun muassa kouluissa tehtävä talkootyö kytketään vanhaan suomalaiseen yhteistyön perinteeseen.¹¹³

On toki odotettavissa, että sodat ja sotaisat esikuvat painottuvat sodan aikana. On kuitenkin mielenkiintoista, että ne eivät sotaa ennen olleet kovinkaan suuressa roolissa kouluradion opetuksessa. Sen sijaan kansallisina sankareina esitettiin lähinnä suomalaiskansallisen kulttuurikentän toimijoita. Muutamat sotasankarit olivat lähinnä kaunokirjallisuuden hahmoja. Tämän kaltaisten esikuvien vahvin aika oli Anders Ahlbäckin mukaan kuitenkin lähinnä 1800-luvulla, kun Suomi eli vielä Venäjän alla suhteellisessa rauhassa. Sisällissodan jälkeen historialliset esikuvat ja historiakuva yleensäkin militarisoituivat nopeasti. Sankarin mallia otettiin etenkin jääkärieteoksesta, joka taas liitettiin vahvasti kuvaan muinaissuomalaisesta soturista.¹¹⁴ Nämä militaristiset ihanteet tulivat selkeästi kouluradion toimintaan kuitenkin vasta 1940-luvulla, ja sitä ennen kansalliset sankarit muistuttivat enemmänkin 1800-luvun mallia. Taustalla ohjelmiston hitaampaan muutokseen voi olla esimerkiksi Yleisradion sivistystä painottava ohjelmapolitiikka. Kouluradion alkuvuosien kulttuuripainotteisen ohjelmiston voisi myös liittää 1930-luvun alun äärioikeistolaisen ajattelun kärjistymiseen, jonka jälkeisinä vuosina pyrittiin ottamaan pesäeroa tähän ajatteluun. Vertailuun ja suorien päätelmien tekoon kaivattaisiin kuitenkin aineistoa myös 1920–30-lukujen vaihteesta, jolloin kouluradio ei ollut vielä toiminnassa.

5.4 Kulttuurikaanonin uudet tulkinnat

Suomalainen sivistys ja kulttuurielämä säilyttää tärkeän asemansa sotienkin aikaisessa opetuksessa. Esimerkiksi syksyllä 1942 juhlitaan suomalaisen kirjan juhlaa, johon liittyy jopa kolme juhlavuotta: suomenkielinen Raamattu täyttää 300 vuotta, Agricolan aapinen 400 vuotta ja suomen kirjapainotaito 500 vuotta.¹¹⁵ Kokonaisuudessaan korkeakulttuuriset ohjelmat jäävät kuitenkin vähemmälle ja suhtautuminen sivistykseen muuttuu etenkin uuden opetussuunnitelman tullessa voimaan.

Samoin kuin muinaissuomalaisten sotateiden sodat rinnastettiin Suomen nykyaikana käymiin taisteluihin, myös suomalaisen sivistyksen tarinassa nostetaan esille nyt etenkin venäläisten vuoksi kohdatut vaikeudet, ei enää niinkään ruotsin kielen latistava merkitys.¹¹⁶ Kaunokirjallisuuden hahmoista nostetaan entistä enemmän esimerkillisiä malleja suomalaisille sotilaille. Etenkin Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoissa luomat ehkä yksinkertaiset, mutta vahvat, rohkeat ja syvän

¹¹³ KO kevät 1941, 30. ”Käkriäinen järjestää ja suorittaa siirtoväen talkootöitä.”

¹¹⁴ Ahlbäck, 2014. 72, 77–81. Suomalaisen muinaishistorian militarisoinnista ks. Fewster 2006, 320–321.

¹¹⁵ KO syksy 1942, 5–6. ”Suomalainen kirja juhlii.”

¹¹⁶ KO kevät 1941, 39. ”Tarina Daniel Medelplanista ja Pälkäneen puuaapisesta 1600-l.”

isänmaanrakkaat soturit nousevat tärkeiksi.¹¹⁷ Suomen sotaan sijoittuvien tarinoiden soturit nähdään ”itsenäisyytemme esitaistelijoina”.¹¹⁸

Suomalaisen kulttuurikaanonin keskeiset merkkiteokset, kuten Kalevala, saavat uudenlaisia merkityksiä. Ohjelmissa puhutaan esimerkiksi perinteisestä kalevalaisesta kulttuurista, jonka nähdään yhä olevan elossa Karjalassa.¹¹⁹ Karjalaan liittyvät vanhat runot liitetään kansallisympäyden ja romantiikan sijaan kärsimykseen, joka syntyi alueen ”mielivaltaisesta” Suomesta irrottamisesta.¹²⁰ Jatkosodan lopulla ohjelmistossa esitetään aivan uusi tulkinta Kalevalasta ja sen suhteesta niin Itä-Suomeen kuin Suomen muinaishistoriaan yleiseminkin. Ohjelmassa ”Sota Sammosta. Kuulokuvia Kalevalan sankareista” kerrotaan, kuinka uuden historian tutkimuksen kautta on opittu Kalevalan syntyneen Länsi-Suomessa ja kuvaavan suomalaisten itsenäistä heimoaikaa ennen ristiretkiä.¹²¹ Kalevalainen aika on ennenkin nähty osana suomen historiallista kehityskertomusta, joten tämä väite vain vahvistaa entistä ajattelua.¹²² Kalevalan synnyn siirtäminen Itä-Suomesta muuttaa kuitenkin Karjalan suomalaisen sivistyksen ja kulttuurin alkukodista¹²³ vain länsisuomalaisen alkuperäisen kulttuurin säilyttäjäksi. Ohjelmassa viitattu uusi historian tutkimus tarkoittaa varmaankin aiemmin mainittua Jalmari Jaakkolan teosta *Suomen idänkysymys* (1941). Siinä Jaakkola kertoo Suomen kansan kehittyneen sen nykyisellä alueella eikä tulleen alueelle Volgan mutkalta, ja esittää myös kouluradiossa mainitun teorian Kalevalan läntisestä synnystä.¹²⁴ Jos ”nykyisellä alueella” tarkoitetaan jatkosodan aikaisia rajalinjoja, ja kouluradiossa esitettyä Muinais-Suomen aluetta, toimii tämä väite hyvin perusteluna itäisille valloituksille. Volgan mutkan teorian hylkääminen on kuitenkin ristiriidassa heimoajattelun kanssa, joka perustuu juuri heimokansojen yhteiseen alkukotiin.

6. Lopuksi

Kouluradion historianopetuksessa luodun suomalaisuuden kuvan painotukset muuttuvat 1930- ja 40-luvun kuluessa, mutta se seuraa silti tiettyjä samoja teemoja. Kuvassa toistuvat vahvasti kansalliset myytit. Suomen kansan yhtenäisyys ja itsenäisyyspyrkimykset johdetaan kauas menneisyyteen.

¹¹⁷ KO kevät 1939, 9. ”Vänrikki stoolin miehiä.”

¹¹⁸ KO kevät 1943, 8–9. ”»Sydän omi se, ei käsivarsi, joka voimia kasvattaa.» Kuulokuvia Vänrikki Stoolin sankareista.”

¹¹⁹ KO kevät 1943, 17. ”Karjalainen heimo kalevalaisen laulun vaalijana.”

¹²⁰ KO 1942, 23. ”»Viekää raja ja vartiomaja kauaksi Karjalan metsiin ja meriin.» Itä-Karjalaa Kalevalan päivän aattona sanoin ja sävelin.”

¹²¹ KO kevät 1944, 23.

¹²² KO kevät 1937, 45–47. ”Kuvitelmia Suomen vaiheista sanoin ja sävelin.”

¹²³ Vertaa tätä esimerkiksi aikaisempaan ohjelmaan ”Sai sanat salasta ilmi. Kuulokuvia Elias Lönnrotin ensimmäisestä runonkeruumatkasta kesällä 1828.” (KO kevät 1938, 19–20.), jossa Karjalasta puhutaan ”runon maana”.

¹²⁴ Jussila 2007, 197–199.

Menneisyyden suomalaiset ovat vastoinkäymisten ja uhrausten vahvistamia raskaan työn raatajia, joissa kuitenkin piilee myös syvää sivistystä. Nämä kaksi suomalaisuuden kuvaa ovat kuin kolikon kaksi puolta, joiden yhdistävänä tekijänä toimii rakkaus isänmaahan. Ennen sotaa opetuksessa painottuu kuva sivistyskansasta, ja sodan aikana keskiöön nousevat uhraukset ja työnteko. Luotu kuva historian suomalaisista ja heidän kohtaloistaan liitetään vahvasti myös kouluradion kuuntelijoiden ajan suomalaisiin. Näin vahvistetaan Suomen kansan kuvitteellista yhteisöä paitsi tämän hetken suomalaisten välille, myös sukupolvien ja aikojen ylitse. Määrittelemällä suomalaisuus tiettyjen piirteiden ja jaettujen historiallisten kokemusten kautta luodaan rajat myös sille, ketkä jäävät tämän kansan ulkopuolelle.

Kouluradion ohjelmien luoman historiakuvan ja suomalaisen ajan yhteiskunnan vuorovaikutus oli molemminpuolista. Ohjelmiston taustalla vaikuttivat vahvasti ajan aatteelliset virtaukset ja poliittinen tilanne. Sotien välisenä aikana julkista arvomaailmaa Suomessa ohjasi vahvasti sisällissodan voittajien valkoisten diskurssi, jonka arvoja olivat etenkin isänmaallisuus, oikeistolaisuus ja kurinalaisuus. Diskurssi oli osana yleisemmin 1800-luvulta lähtien Euroopassa tapahtunutta kulttuurin militarisoitumista, sekä tietenkin ajan kansallismielistä ja -romanttista aatemaailmaa. Ajan arvomaailma oli aina läsnä kouluradiossa, mutta etenkin ohjelman alkuvuosina sen esittäminen oli yllättävänkin maltillista, ja huomio keskittyi lähinnä sivistysteemoihin. Kouluradion sisältöjä ohjasivat koulujen opetussuunnitelmat ja Yleisradion ohjelmapolitiikka. Niihin ja yhteiskuntaan yleisemmin vaikutti varmasti 1930-luvun loppupuolen eheytysohjelmiin, jonka taustalla oli oikeistolaisen ryhmien radikalisoituminen vuosikymmenen alussa. Sodan kouluradionkin ajamat arvot muuttuivat sotaisammiksi.

Historianopetuksen kautta myös tuettiin tämän arvopohjan omaksumista suomalaisten lasten ja nuorten keskuudessa. Sankaritarinoiden ja ihannoivan taiteen esittämisen kautta pyrittiin kasvattamaan kansallisympyyttä ja sitä kautta sitoutumista isänmaahan. Yhteiseen historiaan vetoamalla vahvistettiin kansainvälisiä suhteita esimerkiksi heimokansoihin ja yhteyttä Eurooppaan. Sodan aikana historianopetus, kuten historiakulttuuri muuallakin yhteiskunnassa, sai tärkeän roolin sotapropagandan kannalta. Rinnastamalla menneiden suomalaisten kärsimykset talvi- ja jatkosotien taisteluihin luotiin toivoa selviämisestä samaan tapaan kuin oli ennenkin. Sotatoimille, kuten Karjalan valloitukselle, luotiin oikeutusta historiallisten tulkintojen kautta.

Kouluradion kautta tulee hyvin esille, kuinka koulujen historianopetusta käytetään historiapolitiikan välineenä. Ohjelmiston muutokset havainnollistavat myös hyvin sen, kuinka paljon historian tulkinnat riippuvat kontekstista, ja voivat muuttua nopeastikin tilanteen muuttuessa. Ei tietenkään voi sanoa, että tämä kouluradion esittämä kansallinen historiakuva olisi suoraan sellaisenaan välittynyt koululaisille. Koulujen auktoriteetti maailmankuvan rakentumisessa on kuitenkin ollut hyvin suuri,

ja on sitä yhä nykyisessä yhtenäiskulttuurin jälkeisessäkin maailmassa. Myös kansalliset myytit ja tarinat vaikuttavat yhä ajatuksiimme ja toimintaamme monella tapaa, vaikka emme sitä tiedostaisikaan.

Työssä käsitellyt teemat ja aineistot tarjoavat monenlaisia jatkotutkimuksen mahdollisuuksia, etenkin jos ottaa huomioon Elkan tarjoamat laajemmat arkistomateriaalit. Kouluradio ja sitä seuranneet opetusohjelmat säilyivät suosittuina vuosikymmeniä, mikä mahdollistaa tutkimusta monelta eri aikakaudelta. Yhtenä alkuperäisenä suunnitelmanani olikin tutkia sodan jälkeisen oppikirjapuhdistuksen vaikutusta opetuksen sisältöihin. Tässä työssä olen käsitellyt lähinnä valitun aikakauden ihannekuvia ja normeja. Erittäin mielenkiintoinen tutkimuksen aihe olisikin näistä ihanteista poikkeavien ryhmien kohtalot koulujen yhtenäistämiprojektissa. Yleisemmällä tasolla historian tulkinnat ja poliittisuus ovat varmasti aiheita, jotka tulevat tulevaisuudessakin olemaan erittäin ajankohtaisia.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lyhenteet

KO = kouluradion ohjelmisto

SP = skolradio programmet

Lähteet

Kouluradio: Kouluradion ohjelmisto. 1934–1944.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/titles/fk11379?display=THUMB&year=1934>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Laatokka, 14.06.1934, nro 68A, s. 1.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1739858?page=1>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Radiokuuntelija, 11.02.1940, nro 7, s. 6.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/910440?page=6>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Skolradio: programmet. Syksy 1942. s. 10–11.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/962558?page=1>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Skolradio: programmet. Kevät 1943. s. 15–16.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/962559?page=1>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Kirjallisuus

Ahlbäck, Anders, *Manhood and the Making of the Military. Conscription, Military Service and Masculinity in Finland, 1917–39*. Routledge: New York, 2014.

Ahonen, Sirkka, *Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa*. Gaudeamus: Helsinki, 2017.

Anderson, Benedict & Kuortti, Joel & Nurmiainen Jouko, *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja sen leviämisen tarkastelua*. 2. uudistettu laitos. Vastapaino: Tampere, 2017.

Burke, Peter, *New Perspectives on Historical Writing*. Polity Press: Cambridge, 1991.

Endén, Rauno & Lyytinen, Eino, *Yleisradio 1926-1996. A History of Broadcasting in Finland*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1996.

Fewster, Derek, *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Finnish Literature Society: Helsinki, 2006.

Hall, Stuart & Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha, *Identiteetti*. Vastapaino: Tampere 1999.

Hallikainen, Pertti, ”Kouluradio”. Teoksessa Tuominen, Irja. (toim.) *Koulun kello soi. Opettajat muistelevat*. Gummerus: Jyväskylä, 1980, 288-293.

Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko, *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2011.

Jussila, Osmo, *Suomen historian suuret myytit*. WSOY: Helsinki, 2007.

- Karimäki, Jenni, *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon. Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939*. Väitöskirja, Turun yliopisto, 2016.
- Miettunen, Katja-Maria, *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2009.
- Rantala, Jukka, *Sopimaton lasten kasvattajaksi! Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset suomessa 1944-1948*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1997.
- Rantala, Jukka, ”Historian oppikirjoja sadan vuoden ajalta – luonteenkasvatuksesta kriittisyyteen”. Teoksessa Hiidenmaa, Pirjo & Löytönen, Markku & Ruuska, Helena. (toim.) *Oppikirja Suomea Rakentamassa*. Suomen tietokirjailijat ry: Helsinki, 2017, 247-293.
- Siironen, Miika, *Valkoiset. Vapaussodan perintö*. Vastapaino: Tampere, 2012.
- Syväoja, Hannu, ”Kansakoulu sodan ja pulan vuosina”. Teoksessa *Ajankohtainen Uno Cygnaeus. Uno Cygnaeuksen juhlavuosi 2010*. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 2010, 212-232.
- Tilli, Jouni. ”Tiloja, linjauksia, retoriikkaa. Historiapoliittikan ulottuvuuksia.” *Historiallinen aikakauskirja* 3/2009, 280-287.
- Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kustannuskiila: Kuopio, 1989.
- Torsti, Pilvi. ”Historiapoliittikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä.” *Kasvatus & Aika* 2/2008, 61-71.
- Yleisradio et al. *Kouluradio 50*. Yleisradio: Helsinki, 1984.

Luennot

Tikka, Marko, ”Suojeluskuntalaisuus ihanteena – ja sen negatiot.” Luentosarjassa *Valkoisen miehen kuvat - miehisyyt, ihanteet ja negatiot 1920- ja 1940-lukujen Suomessa*. Tampereen yliopisto, 3.9.2020.

Verkkosivut

<https://yle.fi/aihe/oppiminen>. Luettu 10.10.2020.

